

Критерії та мета взаємозв'язку системи принципів кримінального процесу України

Аналіз юридичної літератури, чинного законодавства, практики його застосування дає можливість дійти висновку, що всі принципи кримінального процесу тісно взаємопов'язані, становлять цілісну систему, де порушення будь-якого з них впливає на ступінь функціонування інших принципів, на можливість досягнення завдань кримінального судочинства. Послідовна реалізація будь-якого з принципів передбачає й найсуворіше дотримання всіх інших. Як уже зазначалося, саме тому, що досліджувані принципи становлять певну систему, вони є рівновеликими і єдиними, адже будь-яка система – це перш за все сукупність елементів, які існують у єдності і взаємозв'язку, де недотримання одного принципу, безумовно, тягне за собою порушення інших. Отже, ми стикаємося з такою ознакою системи принципів кримінального процесу як взаємозв'язок, яка полягає у тому, що всі принципи не можуть діяти окремо, а, відповідно, діють у системі, де досягнення кінцевої мети процесу можливе лише за умов належного дотримання всієї системи принципів. Якщо ж такого зв'язку не існує, а принципи не витікають один з одного, то не можна говорити про процес, як про єдине ціле. У даному разі не йдеться про те, що зміст одного принципу має зводитися до змісту будь-якого іншого. Навпаки, кожному принципу належить своє власне змістовне наповнення, яке відбиває типологію й завдання процесу, які єдині для всіх принципів. Саме в цьому й полягає їх взаємозв'язок. Дана властивість принципів кримінального судочинства впливає з вихідних положень законів діалектики: всі явища, які складають об'єктивну дійсність, знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності; виникнення, зміна, розвиток будь-яких явищ і матеріальних систем неможливі в ізолюваному, відокремленому стані. Та чи інша множинність об'єктів може бути визнана системою лише за наявності системоутворюючих зв'язків. Одночасно слід мати на увазі, що всі питання структури системи, згідно із зауваженням Ю.М. Грошевого, повинні досліджуватись у їх нерозривному зв'язку з самим об'єктом, оскільки окремо від змісту принципів структура нездатна в повній мірі охарактеризувати зміст цієї системи.

Вважаємо, що взаємозв'язок системи принципів має визначатись певними критеріями. Першим є завдання кримінального процесу як уявлення про стан, до якого прагне ця система й заради чого існує. Якщо виходити з того, що принципи – вихідні, основні положення процесу, то цілком очевидно, що ці властивості є характерними не тільки для всієї системи, а й для кожного її складника – принципу. Тільки система принципів може гарантувати досягнення кінцевої мети кримінального процесу. Кожен

⁹⁷Кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

принцип останнього, що входить у систему, знаходиться у взаємозв'язку, взаємозалежності і взаємозумовленості з іншими, доповнюючи один одного. Із цього випливає, що лише дотримання всіх утворюючих систему принципів, може забезпечити досягнення завдань кримінального судочинства.

Другим критерієм взаємозв'язку системи принципів є тип процесу, оскільки принципи кримінального судочинства – це керівні положення, які визначають побудову всіх його стадій, форм та інститутів і забезпечують реалізацію його призначення. Саме принципи пронизують весь процес і визначають його тип, контролюють його інститути. Тому порушення принципів завжди викликає невідповідність принципів типологічним основам, бо діючи лише у взаємозв'язку, вони забезпечують дотримання типу кримінального процесу. Саме у їх взаємозв'язку система визначає структуру кримінального процесу, зміст механізму процесуальної діяльності, процесуальні гарантії захисту загальнолюдських цінностей у даній сфері.

Ми вказали, що розглядувані принципи, які діють лише в системі, обов'язково мають існувати у взаємозв'язку, що забезпечується завданнями й типом кримінального процесу. Проте, як вбачається, такий зв'язок повинен мати певну мету. Вважаємо, що таким постулатом є законність. У сучасній науці існує багато підходів до тлумачення поняття «законність». Її розуміють і як соціальний феномен, елемент надбудови, і як політичне та правове явище, як правовий режим, метод державного регулювання. За висловом О.М. Колодія й В.В. Копейчикова – це одна з основних засад діяльності державних органів, громадських організацій і посадових осіб. М.С. Строгович справедливо вважав, що законність не є принципом кримінального процесу, а виступає універсальним правовим положенням, яке діє у всіх галузях права. Обґрунтуємо детальніше цю позицію.

Кримінальний процес невід'ємний від законності. Їх взаємозв'язок виявляється в тому, що процес, захищаючи від злочинних посягань суспільний і державний лад, права й законні інтереси громадян, установ, підприємств, організацій; здійснюючи швидко й повне розкриття злочинів, викриття винних і справедливе їх покарання; виховуючи громадян в дусі неухильного додержання законів, є однією з найважливіших гарантій законності. КПК й Конституція України проголошують законність обов'язковою вимогою, що пред'являється законом до дій і рішень посадових осіб, суб'єктів кримінального процесу, які мають відповідати вимогам, що пред'являються до них Основним Законом. Вимога законності зобов'язує суд, прокурора, слідчого, особу, яка провадить дізнання: а) безумовно дотримуватись встановленого законом порядку провадження на всіх стадіях процесу; б) здійснювати процесуальні дії на законних підставах і в передбачених законом процесуальних формах; в) приймати рішення у відповідності до норм матеріального і процесуального права; г) не відступати від вимог закону при застосуванні до осіб засобів процесуального примусу; д) суворо дотримуватись правил збирання та закріплення доказів, оскільки

при відправленні правосуддя не допускається використання доказів, отриманих з порушенням вимог закону.

Нарешті, недотримання вимог законності, безумовно, тягне за собою порушення принципів кримінального процесу, а відхилення від вимог будь-якого з них призводить до порушення законності. У зв'язку із цим деякі правознавці називають принцип законності «принципом принципів». На нашу думку, правильнішим було б визначити законність як інтегративну якість системи принципів кримінального процесу, яка забезпечується в результаті взаємозв'язку останніх, оскільки пронизує всю кримінально-процесуальну діяльність і знаходить віддзеркалення в змісті кожного принципу. Порушення принципів кримінального процесу в ході розслідування та судового розгляду кримінальної справи призводить до порушення інших правових норм, а, значить, вимог законності. Це дозволяє стверджувати, що будь-який відхід від цих принципів є досить суттєвим і повинен тягти за собою зміну або скасування рішення суду. Таке їх порушення, безперечно, є й порушенням норм кримінально-процесуального законодавства, і, навпаки, недотримання останніх при розгляді справи тягне порушення принципів, передбачених КПК і Конституцією України. Тому підстави для зміни або скасування рішення суду, передбачені ст. 367 КПК, мають застосовуватися й при порушенні принципів кримінально-процесуального права. Тому вважаємо за доцільне доповнити ст. 367 КПК наступним пунктом: б) «порушення принципів кримінального процесу».

*Тітко І. А.*⁹⁸

Форми прояву приватних засад у кримінально-процесуальному праві України

Існування у кримінальному процесі публічних і приватних інтересів, кожен з яких у тому чи іншому передбаченому законом випадку виступає підставою для початку, зміни або припинення кримінально-процесуальних правовідносин, робить царину кримінального судочинства у певному розумінні неоднорідною. Доволі ілюстративною з цього приводу можна вважати позицію, висловлену в роботі О.О. Артамонової, яка вказує, що, залежно від характеру і ступеня передбаченого кримінально-процесуальним законом впливу волевиявлення конкретної особи на кримінальне судочинство, його умовно можна поділити на три сфери, де: (1) кримінально-процесуальна діяльність неможлива, без волевиявлення особи, на якому вона заснована; (2) волевиявлення особи враховується у визначених законом випадках при прийнятті рішень по кримінальних справам;

⁹⁸ Кандидат юридичних наук, асистент кафедри правосуддя, Полтавський юридичний інститут Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».